

Ю. В. НЕДУЖКО

ОМЕЛЯН ПРИЦАК ТА НАУКОВЕ ВІДЗНАЧЕННЯ ТИСЯЧОЛІТТЯ ХРЕЩЕННЯ РУСИ-УКРАЇНИ

Наша держава виділяє як пріоритетний напрямок поглиблення контактів і налагодження тісних взаємовідносин з українською еміграцією. Про це, зокрема, свідчать прийняття Верховною Радою України 4 березня 2004 р. Закону України “Про правовий статус закордонних українців”, розробка та реалізація Державної програми “Українська діаспора до 2000 року”, Національної програми “Закордонне українство на період до 2005 року”, Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2010, Національної концепції співпраці із закордонними українцями. В державному бюджеті України на 2008 рік передбачені кошти на підтримку зарубіжних українців. В Конституцію України включена спеціальна стаття 12, яка проголошує: “Україна dbae про задоволення національно-культурних потреб українців, які проживають за межами держави”.

Відповідно велика роль у цьому належить історичній науці. Адже висвітлення минулого українського народу поза межами Батьківщини, його боротьби за національне державне і релігійне відродження в контексті загальної історії України буде сприяти збереженню національної ідентичності української еміграції, зближенню та консолідації українців усього світу, стане однією з форм співпраці з зарубіжними українцями. Саме на це й орієнтована дана наукова праця.

В історичній літературі дана проблема практично не досліджена. Ряд наукових публікацій присвятили висвітленню релігійної діяльності української еміграції в контексті відзначення ювілею Тисячоліття хрещення Руси-України вчені української діаспори В. Косик, Б. Боцюрків,

М. Ортинський, І. Хват, Ф. Сисин, Б. Корчмарик, Я. Пеленський, А. Жуковський, а також кардинал М. Любачівський [1; 2; 10; 17–22; 25]. Великомасштабне відзначення всесвітньо-історичної події Тисячоліття хрещення Руси-України дослідив у своїх наукових працях автор цих строк [4–9]. Проте багато аспектів цієї непересічної події ще вимагають свого дослідження.

Метою даної статті є висвітлення наукового відзначення українською діаспорою ювілею Тисячоліття хрещення Руси-України. Серед завдань статті — показати науково-організаційну діяльність в цьому напрямку визначного українського вченого Омеляна Прищака.

Наприкінці 70-х — на початку 80-х рр. ХХ ст. українська діаспора в країнах Заходу розгорнула великомасштабну кампанію по відзначенню Тисячоліття хрещення Руси-України. Її метою була консолідація українців за кордоном, підвищення рівня національної самосвідомості, особливо серед молоді, боротьба за свободу совісті та легалізацію в УРСР Української автокефальної православної церкви та Української греко-католицької церкви, а також спростування фальсифікації української історії стосовно хрещення Руси-України з боку представників Руської православної церкви Московського патріархату, наукових та ідеологічних установ Радянського Союзу.

Важлива роль в ході кампанії відводилася пропаганді і поширенню серед громадян і офіційних осіб країн Заходу інформації про Україну, її історію та культуру, прагнення українського народу до волі і незалежності, з акцентом на проблеми з правами людини в УРСР та її колоніальний статус в СРСР.

Активну участь в кампанії взяли громадсько-політичні, релігійні, наукові, професійні, жіночі і молодіжні організації української діаспори. Для проведення кампанії під егідою СКВУ була створена розгалужена організаційна мережа громадських, релігійних і наукових комітетів 1000-ліття хрещення Руси-України, кожен з яких розробив і здійснював власні програми ювілейних заходів.

Релігійними, громадсько-політичними і науковими діячами української діаспори була вироблена чітка історико-ідеологічна концепція відзначення Тисячоліття, яка передбачала спільні дії та консолідацію української громади, перетворення ювілею на подію об'єднавчого загальнонаціонального значення в житті українців всього світу.

Перед науковими установами і центрами української діаспори у зв'язку з ювілейною кампанією стояв ряд складних завдань: по-перше, виробити історичну складову концепції проведення кампанії, по-друге,

переконати західних вчених, що історична доба Київської держави — це доба української історії, в чому на той час були великі труднощі, по-третє, з цією метою організувати ряд наукових конгресів, конференцій, круглих столів, симпозіумів та видати збірники наукових праць, по-четверте, залучити західних науковців до участі у відзначенні Тисячоліття і використати це під час кампанії, і, по-п'яте, використати кампанію української діаспори і ювілей Тисячоліття для розвитку української науки в еміграції, консолідації діяльності наукових установ, реалізації наукових проектів, пов'язаних з цією важливою історичною подією, популяризуючи українську історію як серед української, так і серед зарубіжної громадськості.

Саме з цією метою постала потреба вироблення програми ювілейних заходів та створення наукових комітетів по відзначенню Тисячоліття.

1 жовтня 1979 р. з'явилося окреме послання Глави УГКЦ Йосипа Сліпого до українських науковців з нагоди підготовки до видатного українського ювілею. Він закликав вчених активно включитися в підготовку кампанії [11, 9–10].

В червні 1980 р. відомим українським вченим проф. М. Лабунькою, який був призначений референтом-координатором Українського католицького університету для організації наукового відзначення Тисячоліття, була скликана нарада представників наукових інституцій української діаспори в Північній Америці, яка проходила в приміщенні філії УКУ в Філадельфії (США). До участі в ній були запрошені представники Української вільної академії наук, Наукового товариства ім. Т. Шевченка в США і Канаді, Українського наукового інституту Гарвардського університету, Канадського інституту українських студій, Українського історичного товариства та самого УКУ. Основною метою конференції стало питання вироблення спільного наукового проекту відзначення Тисячоліття хрещення Руси-України та створення організаційної структури для його реалізації.

Під час конференції була розгорнута дискусія щодо видання наукових збірників та періоду історії України, який вони повинні були охоплювати (княжу добу — чи всю історію та культуру України). Проте директор УНІГУ проф. Омелян Прицак несподівано вніс пропозицію організувати «міжнародну наукову конференцію з вчених славістів і експертів Європейського Сходу, такій конференції дати міжнародний розголос і вона матиме високий науковий престиж, бо візьмуть в ній участь наукові авторитети. Про наші справи повинен заговорити міжнародний

науковий світ і його мова буде авторитетною в спірних чи контроверсійних питаннях!” [6, 38].

Пропозиція О. Прицака була підтримана українськими науковцями і вони погодились спільними зусиллями організувати міжнародну наукову конференцію та видати пам'ятний науковий збірник. Для реалізації цієї мети був створений Координаційний комітет українських академічних установ, виконавчий секретаріат якого очолив М. Лабунька [16]. На нараді українських наукових установ Західної Європи в Римі 20 липня 1980 р. було прийнято рішення підтримати постанови Філадельфійської конференції [6, 38].

13 грудня 1980 р. в Кембріджі відбулася нарада професорів О. Прицака, І. Шевченка та М. Лабуньки в справі організації і підготовки міжнародної наукової конференції. На ній було вирішено, що доповіді на науковій конференції можуть бути на різні теми, які прямо чи опосередковано пов'язані з процесом християнізації та її наслідками в духовно-релігійному, культурному, соціальному та політичному житті Русі-України. Хронологічно конференція повинна була охоплювати період від IX до XI ст. в рамках наступних тематично-хронологічних підрозділів:

- а) християнізація Русі-України від початків до часів правління княгині Ольги;
- б) процес християнізації від княгині Ольги до князя Володимира;
- в) процес християнізації від князя Володимира до князя Ярослава Мудрого;
- г) Русь-Україна безпосередньо після впровадження та вкорінення християнства протягом другої половини XI-го століття.

Доповідачами конференції повинні були стати спеціалісти з різних галузей зазначеного історичного періоду, які представляють різні країни та національності. Передбачалося кількість доповідей від 15 до 25, тривалість конференцій від 2 до 5 днів. Місцем проведення повинні були стати на вибір: Оксфордський університет (Великобританія); Вілла Гарт у Ляго де Комо (Італія); УНІГУ — Кембрідж (США). На підготовку цієї конференції Глава УГКЦ Йосип Сліпий виділив 30 тис. доларів США [6, 39].

Проте, на нарадах в УНІГУ у липні 1983 р. професором Омеляном Прицаком був висунутий новий доопрацьований проект відзначення ювілею Тисячоліття, який згодом отримав назву “Гарвардського проекту”. Він, зокрема, передбачав:

1. Видання корпусу досекулярної української літературної творчості, тобто творів, написаних здебільшого під егідою церкви

староруською, середньо-українською, латинською та польською мовами в період від Київської Русі до 1798 р., часу появи поеми І. Котляревського “Енеїда”, починаючи з якої українська творчість перейшла на теперішню ново-українську літературну мову. Проектом передбачалося видання понад 120 томів: 40 томів оригіналів, 40 томів українською мовою і 40 томів англійською мовою. Загальна вартість видання становила 3 млн. доларів США.

2. Видання довідника нарису тисячолітньої історії християнства в Україні українською, англійською, французькою, іспанською, португальською, італійською, німецькою, польською та російською мовами. Загальна вартість видання становила понад 425 тис. доларів США.
3. Відкриття кафедри української релігійної думки в Богословській школі Гарвардського університету. Вартість проекту 1 млн. доларів США.
4. Проведення вже попередньо запланованої міжнародної конференції або конгресу для відзначення Тисячоліття християнства Руси-України та видання його наукових праць. Загальна вартість 160 тис. доларів США.

Загалом за підрахунками О. Прицака, реалізація Гарвардського проекту повинна була коштувати приблизно 5 млн. доларів США [13]. Цей проект був підтриманий українськими науковцями та релігійними організаціями діаспори.

Незабаром був створений Комітет Тисячоліття хрещення Руси-України (Гарвардський проект). Очолив його Степан Ворох, заступником голови був обраний адвокат Роман Гуглевич, секретарем — інженер Дем’ян Кордуба. Для проведення міжнародної конференції була створена спеціальна українсько-італійська комісія на чолі з проф. О. Прицаком в складі професорів І. Шевченка (Гарвард), М. Лабуньки (Ля Саль), А. Каріле (Болонья) [15].

У 1983 р. Глава УКЦ Йосип Сліпий і ректорат УКУ звернулися до ректора УВУ в Мюнхені проф. В. Яніва з пропозицією взятися за підготовку окремої наукової конференції українських наукових установ з нагоди ювілею Тисячоліття. Він дав попередньо згоду з умовою, що на цей проект погодяться всі українські наукові установи, різних релігійних конфесій [6, 41].

Незабаром В. Янів розгорнув активну діяльність по залученню до підготовки конгресу наукових установ діаспори і створенню організа-

ційного комітету. Ця праця дала позитивні наслідки. На конференції в Мюнхені, скликаній за ініціативою Українського вільного університету та Наукового товариства ім. Т. Шевченка в Європі, що проходила з 11 по 13 травня 1984 р., був утворений комітет Наукового конгресу Тисячоліття хрещення Руси-України. У рамках Комітету були об'єднані 28 наукових установ з 8 країн 4 континентів. Керівництво Науковим комітетом здійснювала Ділова президія на чолі з проф. В. Янівим [12].

Таким чином була створена організаційна структура для наукового відзначення Тисячоліття хрещення Руси-України.

Міжнародний науковий конгрес, як частина “Гарвардського проекту”, відбувся 18–24 квітня 1988 р. в м. Равенна (Італія). Активну допомогу в його проведенні надав Комітет славистів і візантологів Італії під керівництвом проф. Антоніо Каріле з Болонського університету. В конгресі взяли участь понад 55 науковців з 19 країн (США, Канада, Італія, Франція, Югославія, Болгарія, Україна, Угорщина, Англія, Польща, Румунія, Західна Німеччина, Ватикан, Швеція, Греція, Ізраїль, Голландія, Данія, Чехословачина) — спеціалісти з історії церкви, візантологи, слависти, сходознавці, скандинавознавці — Омелян Прицак (Гарвард), Петро Толочко (Київ), Олександр Гейштор (Варшава), Герхарт Подскальський (Франкфурт-на-Майні), Андрій Попе (Варшава), Петер Сієр (Готтенбург), Антоніа Каріле (Болонья), Дмитро Оболенський (Оксфорд), Людольф Мюллер (Тюбінген) та багато інших [1, 145–147].

У центрі уваги учасників конгресу були питання переважно історичного характеру, що стосувалися різних аспектів християнізації Руси-України.

До позитивних моментів проведення цього міжнародного наукового заходу слід віднести, перш за все, той факт, що його організаторам, вченим української діаспори вдалося залучити до участі в конгресі багатьох відомих зарубіжних науковців, зацікавивши їх українською тематикою, вміло спопуляризувавши Тисячоліття хрещення Руси-України як серед наукових кіл, так і на міжнародному рівні. Конгрес надав нового відчутного імпульсу розвитку української історичної науки як за рахунок нових історичних праць, присвячених минулому України, які з'явилися в ході підготовки і проведення ювілею, так і завдяки додатковим фінансовим коштам на наукові потреби, які пожертвували понад тисячу представників української діаспори. Контакти між науковцями різних країн в ході підготовки конгресу вилилися у створення в 1989 р. Міжнародної асоціації україністів.

До негативних моментів, що виникали під час проведення цього наукового заходу, представники української діаспори відносили проблеми

з термінологією стосовно назв “Русь”, “Київська Русь”, “Росія”, “Русь-Україна”. Проте, під час передруку матеріалів конгресу термінологічні помилки були виправлені [23].

Певні труднощі виникали з реалізацією інших частин “Гарвардського проекту”. У більшості випадків вони були пов’язані з браком необхідних фінансових коштів. Саме через це, незважаючи на попередні домовленості між директором УНІГУ проф. О. Прицаком і проф. І. Шевченком та деканом Гарвардської теологічної школи проф. Д. Раппом (який пообіцяв навіть виділити 500 тис. доларів за умови, якщо українська діаспора внесе 1 млн. доларів), кафедру української теології при Гарвардському університеті тоді так і не було відкрито.

Реалізація інших частин “Гарвардського проекту” не завершена й досі. Видані українськими науковцями діаспори праці з корпусу української досекулярної літературної творчості в кількості 15 томів можна побачити в залі україністики Національної бібліотеки ім. В. Вернадського в Києві. В кінці 1980-х — на початку 1990-х років в реалізації “Гарвардського проекту” почали брати участь науковці з УРСР [3]. Замість 3-томної історії українських церков, УНІГУ та Фундація українських студій підготували та видали серію з 14 книг, присвячених різним аспектам прийняття християнства українським народом, історії релігії і церкви в Україні [24, 37–39].

Великим досягненням української діаспори став Науковий Конгрес Тисячоліття хрещення Руси-України. Йому передувало 4 міжнародних конференції, які послідовно відбувалися: в Мюнхені у травні 1984 р., в Бавнд-Бруці (США) у червні 1985 р., в Римі в жовтні 1985 р., в Мюнхені в липні 1986 р. Конгрес проходив у Мюнхені з 28 квітня до 2 травня 1988 р. Сюди прибули делегації із США (20 чол.), Канади (15 чол.), Італії (10 чол.), Франції (6 чол.), Австрії (3 чол.), по одній особі з Аргентини, Бельгії, Голландії та Югославії. Всього разом з Німеччиною (96 чол.) — в ньому взяли участь представники 10 країн. Було виголошено 38 доповідей на тему “Тисячоліття хрещення Руси-України” [14].

В конгресі взяли участь такі відомі українські науковці діаспори, як Володимир Косик, Омелян Прицак, Аркадій Жуковський, Олександр Домбровський, Любомир Винар, Ярослав Рудницький, Дмитро Штогрин, Ярослав Пеленський, Ярослав Падох, Андрій Сороковський, Олекса Горбач. Учасники конгресу виступили проти фальсифікації історії України, приділяючи велику увагу проблемам релігійного життя України на різних етапах її історичного розвитку.

Значення конгресу полягало ще й у тому, що це був перший такого роду соборний форум науково-громадської солідарності діаспори після Другої світової війни. Конгрес був результативним не тільки з точки зору участі в ньому найважливіших українських діаспорних установ, але й завдяки потужному інтелектуальному рівню учасників. Як свідчить зарубіжна преса, Мюнхен під час проведення конгресу став “столицею” українського інтелектуального життя [14].

Крім того, наукові конференції, семінари, серії доповідей, присвячені Тисячоліттю хрещення Руси-України, пройшли в Пармі (2.05.1987), Нью-Йорку (17.10.1987–01.10.1988), Чикаго (18–19.03.1988), Урбані-Шампейн (20–25.06.1988), Банд-Бруці (5.08.1988), Нью-Йорку (15.10.1988), Пітсбурзі (28.10.1988), Чикаго (26.01.—27.04.1988) (США), Гамільтоні (30.05.—2.06.1987), Торонто (14–15.11.1987), Монреалі (28.04.1988), Оттаві (7.10.1988), (Канада), Канберрі (15.08.1987) (Австралія), Парані (25–27.05.1988) (Бразилія), Барселоні (24.10.1988) (Іспанія), Лондоні (11–15.07.1988) (Великобританія), Люнді (20.05.1988) (Швеція), Римі (3–6.05.1988) (Італія) [6, 108].

Реалізація “Гарвардського проекту”, навіть не в повному обсязі, проведення Міжнародного наукового конгресу в Равенні та Наукового конгресу української науки в діаспорі в Мюнхені яскраво продемонстрували в західному світі досягнення української науки в еміграції, залучили до участі в кампанії західних науковців, переконали їх в тому, що в 988 р. князем Володимиром було охрещене населення тогочасної України, яка колись була незалежною державою і мала давню, більш ніж тисячолітню історію і культуру; що українці і росіяни — це два різні народи, силоміць об’єднані в одній державі; що пропагандистська кампанія по відзначенню 1000-ліття хрещення Русі (Росії), розгорнута на Заході представниками уряду СРСР, РПЦ МП та російськими еміграційними колами не має під собою реального історичного підґрунтя, грубо фальсифікує історію України та спрямована перш за все на демонстрацію дотримання неіснуючої свободи совісті в СРСР та підвищення авторитету РПЦ, в той час, коли органами влади УРСР переслідуються духовенство і віруючі “катакомбної” УГКЦ та силоміць ліквідована УАПЦ.

Важливим аспектом діяльності українських наукових установ в кампанії по відзначенню Тисячоліття стало вироблення історичного підґрунтя проведення кампанії, підготовка історичних матеріалів, які б ґрунтувалися на працях переважно західних вчених, для використання в пропагандистських і контрпропагандистських акціях у ході ювілейної

кампанії української діаспори, були важливим аргументом у спростуванні фальсифікації української історії.

Проведення наукових конференцій і видання наукових праць мало велике виховне і освітнє значення, зважаючи на можливість участі в наукових заходах як серед виступаючих, так і серед слухачів української молоді, представники якої отримали для цього спеціальні стипендії та могли ознайомитися з науковими роботами на відповідну тематику.

Кампанія української діаспори по відзначенню Тисячоліття хрещення Руси-України мала велике громадсько-політичне і духовно-виховне значення та довготривалі наслідки. Вона ще більше сконсолідувала українську діаспору, зблизила її з Україною, зробила свій черговий значний внесок у розвиток української науки і культури. По суті, ювілейні заходи української еміграції стали боротьбою мирними засобами за віковичне прагнення українського народу до незалежності України та єднання українців усього світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жуковський А. Підсумки відзначення тисячолітнього ювілею хрещення Руси-України // УІЖ. — 1993 — № 1.
2. Косик В. Тисячоліття християнства в Україні (988–1988). — Брюссель; Лондон, 1987. — С. 64.
3. Мишанович О. Гарвардський проєкт: бібліотека давнього українського письменства // Літературна Україна. — 1989. — 23 листопада.
4. Недужко Ю. В. Відзначення тисячолітнього ювілею християнства та лібералізація релігійного життя в СРСР // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: Збірник статей. Вип. 19. — Київ; Донецьк: Інститут історії України НАН України, 2001. — С. 320–331.
5. Недужко Ю. В. Роль засобів масової інформації в кампанії української діаспори по відзначенню Тисячоліття хрещення Руси-України // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Збірник статей. — К.: Інститут історії України НАН України, 2001. — Вип. 5. — С. 205–212.
6. Недужко Ю. В. Тисячоліття хрещення Руси-України. Відзначення світовою громадськістю всесвітньо-історичної події. — Луцьк: РВВ “Вежа” Волинського державного університету ім. Лесі України, 2003. — С. 92–93.
7. Недужко Ю. В. Українська діаспора Західної Європи в кампанії по відзначенню тисячоліття хрещення Руси-України // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Сер. Історичні науки. — Луцьк: Вежа, 2000. — № 3. — С. 32–36.
8. Недужко Ю. В. Українська діаспора та відзначення тисячоліття хрещення Руси-України в шкільному курсі історії // Матеріали Всеукраїнської

- науково-практичної конференції "Сільська пікола: Традиції та новаторство", 24–25 жовтня 2000 р. Луцьк: Надтир'я, 2001. — С. 96–102.
9. *Недужко Ю. В.* Участь організацій української діаспори країн Заходу в підготовці кампанії з відзначення тисячоліття хрещення Руси-України (кін. 70-х — поч. 80-х рр. XX ст.) // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Сер. Історичні науки. — Луцьк: Вежа, 2001. — № 5. — С. 48–52.
 10. *Пеленський Я.* Ідеологічна боротьба за Київську спадщину: початки і ранні наслідки // Збірник праць Ювілейного Конгресу у 1000-ліття хрещення Руси-України. — Мюнхен, 1992. — 1002 с.
 11. Послання Блаженного Патріарха Йосипа до українських науковців з нагоди підготовки ювілею хрещення Руси-України, від 1 жовтня 1979 р. // Назустріч Великому 1000-річчю. — Екзархальний комітет ювілею на Францію, Бенілюкс та Швейцарію, 1988. — 43 с.
 12. Програма Наукового Конгресу у 1000-ліття хрещення Руси-України, Мюнхен, 28 квітня — 2 травня 1988 р.
 13. Проект відзначення українського Тисячоліття. Опрацьований директором УНІГУ Омеляном Пріцаком (Гарвардський проект).
 14. Соборний Науковий Конгрес Тисячоліття хрещення Руси-України (Комунікат Ділової Президії Комітету) // Українська думка. — 1988. — 11 серпня.
 15. Тисячоліття християнства України (Гарвардський проект).
 16. 1000-річчя хрещення України // Шлях перемоги. — 1980. — 20 липня.
 17. *Vociurkiw B. R.* Historische Perspektive Der Sowjetischen religionspolitik in der Ukraine. — Bern; Zurich, 1986. — 43 p.
 18. His Beatitute Myroslav Ivan Cardinal Lubachivsky. Was it really Russia that was christianised in 988? — London; Rome, 1985. — 36 p.
 19. *Hvat I.* The Catacomb Ukrainian Catholic Church and Pope John Paul II. — Ukrainian Studies Fund Harvard University, Cambridge, Massachusetts, 1984. — 45 p.
 20. *Kortschmaryk B. R.* It was Ruse — Ukraine and not Russia which was christianised in 988. — Baltimore; Maryland, 1988. — 16 p.
 21. *Kosyk V.* L' Empire de Kiev et le bapteme de L'Ukraine. // Historia. — 1987. — No 9.
 22. *Ortynskij J.* Das Millenium des Christentums in der Ukraine 988–1988. — Munchen; Rom; Freiburg, 1988. — 70 s.
 23. Proceedings of the International Congress Commemorating the Millennium of Christianiti in Rus'-Ukraine. General Edirors Omeljan Pritsak and Ihor Sevcenko with the assistanse of Miroslav Labunka. — Ukrainian Research Institute Harvard University, Cambridge, Massachusetts. — Vol. XII—XIII. — 1988–1989.
 24. Publications Catalog 1999. — Ukrainian Research Institute Harvard University, 1999. — 46 p.
 25. *Sysyn F.* The Ukrainian Ortodox question in the USSR. — Ukrainian Studies Fund Harvard University, Cambridge, Massachusetts, 1987. — 36 p.